

LA FILLA DEL REI BARBUT, DE LA LITERATURA TRADICIONAL A L'ÒPERA

La filla del Rei Barbut s'estrenà com a òpera el 30 de març de 1943 al Teatre Principal de Castelló, després d'haver passat una sèrie d'entrebancs a causa de la censura franquista. L'òpera fou abans un retaule de titelles. Amb el retaule-conte *La filla del Rei Barbut*, l'autor volia retre homenatge a Josep Pascual Tirado i a la seua obra *Tombatossals*.

Tot seguit exposarem els orígens del retaule i de l'òpera, de la figura del gegant en la literatura tradicional universal, en les rondalles de llengua catalana i en l'obra castellanenca *Tombatossals* de Josep Pascual Tirado.

I. *TOMBATOSSALS*, ELS ORÍGENS

Tombatossals es basa en la tradició de la literatura popular universal i de la rondallística tradicional catalana en la qual apareixen herois d'aquest tipus. Cal recordar els personatges mitològics, criatures colossals de caminar pesat, com el Pau Ku xinés; Osiris, de la mitologia egípcia; Goliat, de la Bíblia; Vertogor, de les llegendes russes; Ymir, de la mitologia nòrdica; Krali Marko, de les llegendes búlgares; Hèrcules, grec, i Vuelcacerros, de les castellanenes, per anomenar-ne una petita mostra (Messeguer 2008), o altres personatges de la literatura d'aventures europea, com *El baró de Munchausen* i la seua colla estrafolària, protagonistes d'un munt d'aventures il·lustrades per Gustave Doré en l'edició de 1862 (Raspe: 273). També emparenta amb personatges de les *Rondalles alguereses*, com Belindo lo Mostro (Scanu 1985: 18-21); Joan de l'Ós, de les *Rondaies mallorquines* (Racó 1975: 25-35), i Esclafamuntanyes, de les *Rondalles valencianes* recollides per Enric Valor (1995: 66-110).

Tombatossals conta la història d'un gegant fill de Tossal Gros i Penyeta Roja; tots dos, el tossal i la penyeta molt arrelats al paisatge castellanenc. El gegant es considera mitològicament el fundador de les terres fèrtils de la Plana i de la conquesta de les illes Columbretes amb la seua colla, Bufanúvols, Ca-

gueme, Tragapinyols i Arrancapins, una sèrie de personatges extravagants que formen part de les dites i refranys de la cultura popular castellonenca.

El gegant ofereix els seus serveis al Rei Barbut per tal de donar esplendor a una plana fèrtil que s'havia tornat erma davant la inutilitat dels dos fills del Rei. La infanta, filla del Rei, admira el gegant, però acaba casada amb un senyor aragonés.

L'autor de *Tombatossals* és Josep Pascual Tirado, fill d'una família llauradora benestant castellonenca. L'amor per la cultura i la terra el dugué a escriure nombrosos relats costumistes que més tard es recolliran en el volum *Tombatossals*, de cicle mitològic, i *De la meua garbera*, de cicle costumista (Pascual Tirado 1930 i 1986). Les aventures del gegant es publicaren per entregues en els butlletins de 1922, 1923 i 1924 de la Societat Castellonenca de Cultura, fins que l'autor les estructurà en una única obra. Heus ací com comença:

De l'origen de Tombatossals corre la següent llegenda. Però sàpies que aquest galifant diuen si medix d'alçària cent cinquanta-tres pams, i d'esquena quaranta-nou. Calculeu per les mides com seran les cames, peus, braços, mans i demés... Sols direm que al temps que perdé lo dit gorronxet, en una extremada forcejada, los pedrapiquers cercant en les pedreres per a fer lo brançal de sant Nicolau, aprofitaren aquell dit, i de les estelles isqueren dos dotzenes de guarda-rodes. Puix aquesta criatura és filla de Tossal Gros i de la Penyeta Roja, i tots per bres han tingut la pedregosa terra del Bovalar (Pascual Tirado 1988: 89).

De l'edició de 1930, Francesc Pérez Dolz en realitzà els dibuixos; Lluís Sales Boli, les vinyetes, i Bernat Artola, la coberta i les caplletres. El llibre fou guardonat amb el premi al millor llibre imprés per la Cámara Oficial del Libro d'aquell any.

D'aleshores ençà, Tombatossals s'ha convertit, doncs, en l'heroi de la mitologia castellonenca; del text s'han fet nombroses edicions, versions, adaptacions, i s'ha traduït al castellà i al francès. Manuel Sanchis Guarner afirmava: «És el millor aplec rondallístic valencià»; *Tombatossals* «parteix de la tradició oral sobre un personatge universal, el gegant, i el particularitza a través dels mites i els símbols tradicionals», escriu Lluís Messeguer en el pròleg de l'edició de 1988.

II. DEL TEXT AL RETAULE

Manuel Segarra Ribés (Castelló, 1903-1975) era farmacèutic de professió, bon lector i escriptor d'afició, amfitrió de la tertúlia de la rebotiga de la farmàcia del carrer Major 66. La seua salutació «Benvingut siga, qui a sa casa ve» era coneguda per tothom i és recordada encara. Fou el creador de la cavalcada del Pregó, l'acte que inicia les festes fundacionals de la ciutat, barreja d'història i teatralitat, i l'impulsor, des de la primera Junta de Festes de la ciutat, de les

festes de la Magdalena, creades per unir el que la guerra havia trencat, la convivència entre germans.

«*La filla del Rei Barbut* fou el conte que em regalà el meu pare el dia del meu sant, i el conte es transformà en retaule perquè nosaltres, la família i els veïns, en gaudiren», ens comenta emocionada Asunción Segarra Segarra. «*Tombatossals* i *De la meua garbera* eren dos dels seus llibres preferits, els llegia i rellegia constantment», recorda el fill Enrique Segarra Segarra. «Realitzava amb les seues mans tot allò que creava amb la seua imaginació, era un artista», diu María Luisa Segarra Segarra, la filla petita.

Don Manuel fou l'autor del conte, després llibret de l'òpera, lector, constructor del teatre i artesà dels titelles de fil d'uns 80 centímetres d'alçada. *Don Manuel* ho féu tot. Construï els titelles utilitzant paper blanc de quartilla i «pastetes», goma casolana feta a base de farina de blat i aigua a foc lent. Bernat Artola i Tomàs, poeta castellanenc, escrigué el proemi; Dolores Carreguí i Maria del Lledó Segarra i Blanch cosiren el vestuari; Vicent Sales i Rovira compongué la música que acompanyava el retaule a partir de cançons populars castellanenques, i Lluís Sales Boli dibuixà els decorats. S'estrenà el 15 d'agost de 1939 al mas de Guimerà o mas de la Bala, el dia de l'onomàstica de la xiqueta. Hi assistí tota la família, que celebrà la posada en escena d'aquells personatges tan coneguts i que, amb format de titella, oferien als menuts la possibilitat de conèixer els orígens de Castelló fins i tot abans que s'aproparen a la lectura de Pascual Tirado.

Fue durante el verano del año 1939. Desde la balconada de la masía de Guimerá, escalonada en el «tossal del Abeller» de Benadresa, donde me encontraba pasando unos meses con mis familiares y aconteció que una noche del mes de julio, mi hija que contaba a la sazón muy pocos años, sentada junto a mí me pidió que le contara un cuento, y accediendo gustoso, comencé a relatarle antañonas hazañas de esforzados varones, héroes legendarios de esta tierra, contallas que también fueron deleite de mi infancia cuando me las contara aquel «Pere el basero», hombre ducho en romances y decires como buen «borriolench» y poco a poco, a mi pobre perorata refiriendo los asombrosos hechos de aquellos gerifaltes de nuestra mitología comarqueña, iba tomando calor de vida aquel infantil cuento y era debido a que sin darme cuenta, en mi relato, remedaba a un poema en el que vibra un alma que sentía las costumbres sencillas de mi pueblo. «Tomba-Tossals» se llama ese poema y es el alma, la de Pepe Pascual que está en el cielo (Segarra Ribés 1944: 69-71).

Manuel Segarra es basa en les primeres *Contalles de la terra*, les publicades el 1922 amb els títols «Tomba-Tossals I», «Tomba-Tossals en la cort del Rei Barbut I» i «Tomba-Tossals en la cort del Rei Barbut III», que formen part dels tres primers capítols de la novel·la *Tombatossals*. En el text del retaule de versos pentasíl·labs, heptasíl·labs i decasíl·labs, se sintetitzen les aventures i els personatges de *Tombatossals* per fer la història més entenedora als petits especta-

dors: el rei, Tahor (horta) i Case (secà), la infantona Merilde, Garxolí del Senillar, Tombatossals, Bufanúvols, Arrancapins, Cagueme i Maria Josepa, la criada de la infantona que no apareix en el text de Josep Pascual Tirado. Un amor a primera vista sorgeix entre el gegant i la infantona Merilde en la versió de Manuel Segarra Ribés i, en tornar Tombatossals de la conquesta de les illes Columbretes, la demana en matrimoni al rei, caracteritzat per una gran barba, es casen i viuen feliços ja que Tombatossals es farà càrrec de les terres del rei davant la irresponsabilitat dels germans de Merilde. Tots viuran feliços en la plana fèrtil de Castelló. La contalla de les canyes hi té un espai protagonista.

L'estructura externa del retaule està formada pel proemi, quatre actes, acabament i musicalització. Originàriament, Manuel Segarra Ribés i Lluís Sales Boli n'escriguren i dibuixaren tres, d'exemplars: dos d'ells mecanoscrits, per a les famílies Segarra i Salvador, i un tercer manuscrit, per a la família de Lluís Sales Boli. Amb motiu de la representació de 2007 s'ha editat una edició facsímil del text mecanoscrit amb les miniatures dels titelles i els decorats.

El retaule comença amb el següent proemi:

(Abans d'alçar la cortina
s'ouen per dins unes passes;
ix la INFANTA, que és molt fina,
trau el nas, i diu aixina,
fent melindres i carasses):

—Nobles dames i donzelles
que al convit haveu vingut
a gojar les meravelles
de la Cort del Rei Barbut.

La filla del Rei Barbut o *Contalla de les canyes* fou registrada al SGAE pel seu autor el 1941.

Els retaules de titelles estigueren de moda des del segle xvii. Al segle xix i primeres dècades del segle xx, recuperaren el protagonisme com a renovació del teatre a través de les avantguardes artístiques, que, en la recerca de noves formes i continguts, centraren l'atenció en aquestes formes teatrals com a protagonistes de la renovació desitjada per la doble faceta d'interpres i objectes d'art, i no només com a eina d'expressió i comunicació, sinó també pel seu valor estètic i artístic, cosa que ja havien reivindicat els modernistes catalans unes dècades abans.

Durant els primers anys del segle xx, els titelles eren una de les principals diversions populars que, en companyies ambulants, recorrien les festes i les fires de tots els pobles amb els seus teatrins de guinyol. Algunes d'aquestes companyies eren hereves del segle xix, com El Sainete de la Tia Norica, els Autos de Navidad de Cadis o el Betlem de Tirisiti d'Alcoi. A aquesta tradició

s'uniran noms que es convertiran en referència històrica del gènere: Hermenegildo Lanz, Federico García Lorca, Manuel de Falla, Ignacio Zuloaga, Rafael Alberti, etc. Gràcies a la seua dedicació en la creació d'obres per a titelles, es recuperà, dignificà i evolucionà el món del titellaire.

Manuel de Falla, molt aficionat al teatre de titelles des de menut, tingué en Hermenegildo Lanz un còmplice dels seus gustos, amb la col·laboració de Federico García Lorca. Lorca, el dia de Reis de 1923, amb Falla i Lanz, representà en honor de la germana, un retaule de titelles amb textos tradicionals i de Cervantes versionats pel mateix poeta, amb música interpretada per Falla en el piano familiar i els titelles dissenyats i realitzats per Hermenegildo Lanz.

No sabem si Manuel Segarra Ribés, bon lector i coneixedor de les activitats culturals que es realitzaven fora de Castelló, tingué notícies d'aquest esdeveniment de Granada ocorregut setze anys abans. Sí que coneixia *El retaule de Maese Pedro* encarregat per la princesa de Polignac per a ser representat en la seua casa parisenca el 1923.

No obstant això, aquesta equiparació entre l'art popular amb l'art culte no aconseguí mantenir-se en les dècades següents a l'Estat espanyol, on el gènere romangué limitat a un producte d'artesanía, orientat a l'entreteniment i a una mena de propaganda pseudoeducativa.

Durant la Guerra Civil, ambdós bàndols n'utilitzaren, de titelles, per exaltar els respectius valors de cada ideologia. L'Aliança d'Intel·lectuals Antifeixistes per a la Defensa de la Cultura i les Misiones Pedagógicas dugueren el guinyol als llogarets i pobles més llunyans; després, fins i tot, al front, on representaren un repertori de romanços dialogats, farses entre soldats, camperols i obrers contra el «moro», l'italià, l'alemany, etc. (Domínguez et alii 2007: 18).

III. SEGONA REPRESENTACIÓ DEL RETAULE (1940)

Tots els assistents a la primera representació del retaule desitjaven que s'interpretàs de nou. Així que, amb motiu de la inauguració de la seu de la biblioteca i arxiu municipal el 24 de febrer de 1940, es pensà d'oferir-la a la societat castellanenca en un dia tan assenyalat en la recent estrenada biblioteca. L'acte fou organitzat per la Societat Castellonenca de Cultura, que iniciava de nou la seua activitat després de la guerra del 36.

Era perentorio que nuestra Sociedad Castellonense de Cultura se manifestase al público con signos de vida, y con esta prisa, esperamos la más pronta ocasión aprovechable para laborar: *festina lente*.

Se ofreció la primera oportunidad, con motivo de la fiesta de la Magdalena del año 1940. Para conmemorar la efeméride fundacional de la villa de Castellón de la Plana, la Sociedad, previa licencia de las Autoridades, el 24 de febrero celebró el estreno de una deliciosa escenificación en verso del «Tomba-Tossals» de J. Pascual

Tirado, titulada «La filla del Rei Barbut» y debida al ingenio de Manuel Segarra Ribés, quien llevado del amor a su tierra había concebido y realizado durante el periodo rojo dicha interpretación de la castiza fábula vernácula, representándola con graciosos monigotes, también obra de sus manos, para diversión familiar y amena enseñanza y solaz de sus hijitos.

[...] Un espectáculo de tan fina comicidad que acusaba en relieve hondos valores raciales de la vieja solera castellonense, y se adornaba con abundante caudal folklórico no debía quedar encerrado en el íntimo círculo donde nació, y por ello la Sociedad Castellonense de Cultura organizó el festejo para más nutrido auditorio montando el retablo de los títeres en el amplio zaguán y vestíbulo de la casona de la Biblioteca y Archivo Municipal. El éxito de público fue extraordinario ([Anònim] 1943: 188-190).

Abans d'alçar el teló, alguns dels joves que donaven veu als titelles, entre ells Bernat Artola i Manuel Segarra, companys de curs de batxillerat, decidiren imitar amb les veus dels personatges els trets orals d'aquells professors de l'institut més caricaturitzables pels seus gestos i formes de parlar. Naturalment, les figures de Cagueme i Garxolí, a més del Rei Barbut, foren les idònies per a la paròdia. Tant Lluís Revest com Salvador Guinot coneixien els gestos i els accents massa exagerats de companys seus en la docència i els imitadors, exalumnes de les seues classes en l'institut Francesc Ribalta. Les rialles i els aplaudiments envaïren «el bochinche» —així s'anomenava l'espai on es representà i on es reunien els joves— durant i després de la representació. Aquesta és l'anècdota que es conta d'aquesta segona representació del retaule i també la causa per la qual tothom «necessitava gaudir d'una altra representació».

IV. DEL RETAULE A L'ÒPERA

A banda de l'èxit obtingut, al qual col·laborà l'anècdota dels joves, Bernat Artola pensava que aquest retaule tenia moltes possibilitats i podia anar més enllà. Acompanyat de la jove compositora Matilde Salvador, visità la rebotiga de la farmàcia per demanar-li permís a *don* Manuel perquè Matilde pogués compondre la música en format d'òpera per a l'aplaudit i estimat retaule de titelles.

Matilde Salvador Segarra (Castelló, 1918 - València, 2007) ha estat compositora, professora, pintora, dona lluitadora i compromesa amb la seua cultura i la seua llengua. Fou professora del Conservatori de València i sempre deia que ella no ensenyava, sinó que ajudava a aprendre perquè, si l'alumne no volia saber..., poc se'n podia fer. Rebé nombrosos premis i la seua sinceritat i amor per la música com a autora i espectadora eren coneguts per tothom. És autora de dues òperes: *La filla del Rei Barbut* (1943) i *Vinatea* (1974), estrenada al Gran Teatre del Liceu, fins ara l'única compositora que hi ha estrenat, en uns anys en què la dona estava relegada a l'àmbit familiar. És compositora, a més,

de nombrosos ballets, cantates i música per a poemes de diversos autors: Salvador Espriu, Rafael Caria, Joan Fuster, Bernat Artola... Fou nomenada filla predilecta de Castelló i Medalla d'Or de la Universitat Jaume I. La ciutat en què nasqué era la seua referència constant.

En aquella època, la dècada dels quaranta, era una jove que havia finalitzat els estudis de música i bona amiga de Bernat Artola. Així que es deixà dur per l'entusiasme del poeta i es llançà a la composició de la música de l'òpera a partir de les cançons taral·lejades en la infantesa.

Quasi tots els diumenges venien a casa Manolo Segarra, Bernat Artola, Lluís Sales, Carlos González Espresati, Rafael Balaguer i també Vicent, és clar [es refereix a Vicent Asencio, el marit], per tal que jo, cantant i tocant el piano, els posara al dia de com anava la faena.

Quan la vaig acabar, és clar que pensava estrenar-la. Les obres no es fan per guardar-les dins d'un calaix, pense jo. Però les condicions a Castelló no eren les més adients. Aleshores no hi havia cap infraestructura de manera que es va muntar a València. Per cert, que el Micalet ens va cedir els seus locals. A València treballàvem amb els cantants i a Castelló quedaven els titelles. De manera que jo feia dos assaigs, un a València i, després, trenet i un altre a Castelló [...] El 14 de gener de 1942 els vaig fer l'audició completa. Recorde que l'oncle Fermí germà de la meua iaia, em va fer l'obsequi de perfumar el salonet del piano amb essència de romaní. Molt propi! Des de les primeres notes estava pendent de la representació, experiència necessària per a mi. De manera que vaig començar a moure'm per aconseguir-la, cosa prou difícil perquè a Castelló, en aquell moment no hi havia ni orquestra, ni cantants capaços de dur endavant allò. A València vaig anar a la recerca de cantants, Emília Muñoz, soprano solista de la Coral Polifònica Valentina; Carme Andújar, dona d'Eduard López Chávarri; Enric Domínguez, tenor —tots dos havien fet l'estrena a València d'*El retablo de Maese Pedro*, de Manuel de Falla—; Antoni Sales, baix de la Capella del Patriarca; Manuel Rodrigo, baríton, i el famós tenor Antoni Cortís (Solbes 2007: 40).

També Matilde Salvador preferia els titelles: «El titella té molta vida, i a voltes trobe més vida en un titella que en algunes persones. I encara que és molt complicat fer teatre de titelles, jo ho preferisc», comentava Matilde Salvador a la revista de titelles *La Mundia* (1993).

De l'escenografia se n'ocupà Lluís Sales Boli (1908- 1981), escriptor, dibuixant, il·lustrador i miniaturista. Fou l'autor dels decorats del teatret de la primera representació al mas de Guimerà. Per a la posada en escena del 1943, ja en format d'òpera, Lluís reféu els decorats per a l'escenografia i el disseny dels titelles. També dissenyà el vestit de «castellonera» a partir de peces antigues que s'estrenà la nit del 31 de març, abans de la funció de l'òpera. En el vestuari dels titelles col·laboraren les mateixes modistes del retaule.

Quan l'òpera estigué enllestida la Societat Filharmònica la programà en el cicle de concerts anuals.

V. CENSURA I PRIMERA REPRESENTACIÓ OPERÍSTICA (1943)

El dia 1 de febrer de 1943, Manuel Segarra Ribés, seguint la normativa vigent pel que fa a la censura, demanà permís a la Vicesecretaria d'Educació Popular de F.E.T. i de les J.O.N.S. de Madrid per poder representar l'òpera. El 9 de març rebé un escrit de censura amb la resolució adoptada: negativa, no es podia representar si no es traduïa. Davant la negativa de l'autor del llibret i de la compositora, es realitzaren diverses gestions des de tots els estaments castellanencs per aconseguir el permís. El pianista Leopoldo Querol, l'Ajuntament de Castelló, membres de la Societat Castellonenca de Cultura i altres personalitats rellevants de la societat i la cultura de la ciutat feren les gestions oportunes per tal d'aconseguir el permís de la junta censora.

Malgrat la mobilització, l'autor del llibret presentà un recurs d'alçada tot argumentant les fonts de l'òpera, l'argument, els personatges, la finalitat, etc. El 16 de març es rebé l'autorització per realitzar dues representacions, de les quals només se'n realitzà una.

Sembla que les raons per censurar-la foren diverses, com ara el títol en valencià i la resta del llibret també, i la música, d'una jove compositora no afiliada a la Secció Femenina.

La nit de l'estrena el Teatre Principal estava ben engalanat. Dues parelles de joves amb el vestit tradicional dissenyat per Lluís Sales Boli rebien els espectadors. Altres parelles pujaren a l'escenari portant una plica de ceràmica amb el nom de cada partida de Castelló. Carlos González-Espresati de Burgos llegí la traducció del resum de l'argument, que fou l'única concessió que consentiren els autors, Manuel Segarra i Matilde Salvador. L'estrena fou molt aplaudida i celebrada. «Va ser una òpera diferent, amb titelles i cantants, i una música molt especial», ens comentà Rafael Ribés Pla, un espectador que assistí a l'estrena de 1943.

Efectivament, segons el compositor José Evangelista, la modernitat de les partitures és evident. Matilde Salvador admirava Scarlatti per la recuperació de la música popular en les seues composicions, la *Petrushka* de Prokofiev i la música de Falla, trets que són presents en l'òpera mitjançant:

- El pandiatonisme, llenguatge harmònic derivat de la tonalitat enriquida per dissonàncies, moltes d'aquestes notes d'escalas diatòniques i modals.
- El llenguatge melòdic que es nodreix de la música tradicional, concretament de cants i sons de València i de Catalunya.
- El gust per frases curtes, realitzades al seu torn amb motius curts. És una estètica pròxima a *Petrushka* per la influència de la música popular.
- L'orquestració que posa en relleu l'acritud i el caràcter angular de la música. Hi ha intervencions freqüents dels vents en disposicions i combinacions poc acadèmiques.

- L'adopció del model del teatre popular de titelles, tal vegada inspirat en *El retaule de Maese Pedro* i en el teatre popular de García Lorca (Evangalista 2007: 82).

Matilde Salvador coneixia el retaule de Falla i, fins i tot, a banda d'admirar la seua música, mantingué una relació epistolar amb el compositor que es veié truncada per la prematura mort del músic.

La posada en escena mostrava un petit escenari, el dissenyat per Lluís Sales Bolí, en l'escenari del Teatre Principal, que era compartit per titelles, orquestra i cantants, segons les fotografies realitzades per Bernat Artola des de la platea i que són les úniques imatges que es conserven.

Bernat Artola (Castelló, 1904 - Madrid, 1958), dibuixant, poeta culte i poeta popular, fou un dels principals dinamitzadors culturals en aquells anys. Rebé nombrosos premis, entre ells el Premi Nacional de Literatura per l'obra *Santorral* (1933). Bernat i Manuel Segarra eren veïns, companys d'institut i amics. Fou un dels artífexs de la representació de *La filla del Rei Barbut* a la seu de la Societat Castellonenca el febrer de 1940 i de convèncer Manuel i Matilde perquè el retaule es convertís en òpera. És l'autor del «Proemi» del primer text i dels versos que descriuen amb una ironia i un humor difícilment superables la censura que patí l'obra (Artola 1983, III: 150-151):

La filla del Rei Barbut
 ha mig perdut el senderi
 perquè el censor de l'imperi
 no deixa fer son debut.
 Es veu que l'home ha cregut
 que una reial magestat
 no deu eixir al teulat
 per a fer de putxínel·la,
 i com un gat la recel·la
 amb el llom estorrufat.
 Pero el Rei, tot enfurit,
 per l'ofensa que a sa filla
 li ha fet un «tio varilla»,
 bufanúvols de Madrid,
 roig de malícia li ha escrit
 per a dir-li'n més que a un gos;
 puix és d'ésser molt talòs,
 qui en un càrrec d'importància
 demostra tanta ignorància
 que no llig ni lo més gros.
 ¡I no digam dels demés!
 ¡Com està tota la colla!
 Lo que diu alça bambolla

i no es priva de dir res.
 Però de tots el qui més
 renega és Tombatossals,
 qui vol trencar-li els queixals
 al qui ha ofés la Princesa
 i ha fet solemne promesa
 de portar-li'l dels ramals.

L'òpera quedà mitificada en l'imaginari castellanenc per la modernitat de la música, basada en cançons populars de la terra de transmissió oral, per la representació amb titelles, per les veus dels cantants..., i quedà també lligada a la llengua catalana i a la resistència que representà l'estrena del 1943.

VI. SEGONA REPRESENTACIÓ OPERÍSTICA: 50É ANIVERSARI
 DE LES NORMES DE CASTELLÓ (1982)

Amb motiu del 50é aniversari de la signatura de les Normes de Castelló, diverses entitats relacionades amb el món de la cultura castellanenca, Els Cavallers de la Conquesta i el col·lectiu d'El Betlem de la Pigà pensaren de commemorar la celebració amb una nova representació de l'òpera *La filla del Rei Barbut*. Amb molts esforços personals, una minsa subvenció de l'Ajuntament i amb l'ajut de les entitats esmentades, es dugué a terme la funció, que no reflectí les il·lusions i els maldecaps dels organitzadors i d'aquells que hi intervingueren. Es reestrenà al Teatre Principal el 23 d'abril de 1982.

L'òpera, en aquesta posada en escena, fou només amb cantants, només quedava un titella original del retaule de 1939 i suposà un gran esforç tenint en compte que tots els que hi participaven, excepte el director de l'orquestra, eren amateurs. Els resultats no foren els esperats ni es correspongueren amb la il·lusió i els esforços realitzats. Per aquest motiu, tothom esperava una nova representació que oferís als espectadors castellanencs la màgia de la història i la música, de l'espectacle total operístic tan recordat en l'imaginari castellanenc.

VII. TERCERA REPRESENTACIÓ OPERÍSTICA: 75É ANIVERSARI
 DE LES NORMES DE CASTELLÓ (2007)

El 2007, després de molts intents anteriors de realitzar una nova posada en escena, amb motiu del 75é aniversari de la signatura de les Normes del 32, s'hi programaren diverses activitats, com ara una sessió de l'Institut d'Estudis Catalans; de la unió de diverses entitats culturals valencianes i castellanenques es dugué a terme la tercera representació de l'òpera amb una gran expectació.

Se li encomanà la posada en escena al grup de teatre de carrer castellanenc conegut arreu del món, Xarxa Teatre, dirigit per Leandre Escamilla i Nello Vilanova; la direcció musical, a Josep Vicent, un jove director amb una dilatada carrera professional que dirigí l'orquestra simfònica del Conservatori de Castelló i que uns mesos després dirigí *El retaule de Maese Pedro* de Manuel de Falla al Gran Teatre del Liceu; als cantants valencians, Isabel Monar (Merilde), Marc Pujol, baix (el Rei Barbut), Maria José Martos, soprano (Josepa Maria), José Antonio López, baix (Tombatossals); el vestuari era d'El Delgado Buil, joves dissenyadores molt premiades en el món de la moda i les passarel·les, i Amat Bellés, reconegut pintor, fou autor dels decorats. De nou, destacades personalitats de diversos àmbits artístics de la ciutat col·laboraven plegats en l'òpera, com ja havia ocorregut en les primeres representacions.

Els titelles, partint de l'únic original que queda encara, els construí el taller de La Tia Norica de Cadis. El 17 de desembre, de nou el Teatre Principal alçava l'històric teló per oferir l'òpera dels castellanencs basada en el retaule esmentat i en *Tombatossals*. Un muntatge del segle XXI per a una òpera del segle XX del qual poden gaudir d'unes imatges a www.xarxateatre.es.

CONCLUSIÓ

Com a conclusió direm que la singularitat d'aquesta òpera rau en:

- La recuperació de l'herència cultural de les generacions anteriors (1920 i 1930).
- L'adaptació de les contalles i cançons tradicionals.
- La col·laboració d'artistes castellanencs de diversos àmbits.
- La relació del retaule amb els retaules de titelles de Manuel de Falla i de Federico García Lorca.
- La modernitat que suposà responsabilitzar de la composició musical una dona: Matilde Salvador.
- La unió d'intel·lectuals i polítics locals davant els entrebancs de la censura.
- L'arrelament en l'imaginari cultural castellanenc de l'òpera com una obra de resistència cultural i lingüística.
- L'aportació castellanenca a la cultura catalana en els anys de més repressió lingüística i cultural a casa nostra.

FÀTIMA AGUT I CLAUSELL
Universitat Jaume I de Castelló

BIBLIOGRAFIA

- [Anònim] 1943: «A recobrar y proseguir la ruta», *Boletín de la sociedad Castellonense de Cultura*, vol. XVIII (setembre-octubre), 188-190.
- Artola 1983: Bernat ARTOLA, *Obra completa*, vol. III, Castelló de la Plana, Ajuntament de Castelló de la Plana.
- Coca / Contractor 1982: Jordi COCA / M. R. CONTRACTOR, *Les grans tradicions populars. Ombrs i titelles*, Barcelona, Institut del Teatre.
- Domínguez et alii 2007: Isabel DOMÍNGUEZ / ANA HERNÁNDEZ / UXUE ÚRIZ, *El retablo de Maese Pedro, ópera para marionetas en un acto. Guía didáctica*, Madrid, Teatro Real.
- Escamilla / Vilanova 2008: Leandre ESCAMILLA / Manuel VILANOVA, «La filla del Rei Barbut, una ópera maldita», *Fiestacultura*, 34, 10-13.
- Evangelista 2007: José EVANGELISTA, «L'harmonització musical de *La filla del Rei Barbut*», dins *La filla del Rei Barbut*, Castelló, Castelló Cultural, 78-83.
- Falla / Ortiz 1996: Manuel DE FALLA / Manuel Ángeles ORTIZ, *El retablo de Maese Pedro, bocetos y figurines*, Madrid, Residencia de Estudiantes.
- Gascó Sidro 2008: Antonio J. GASCÓ SIDRO, *Lluís Sales Boli. La miniatura artística*, Castelló, Ajuntament de Castelló.
- Larrea 1982: Arcadio DE LARREA, «La Tía Norica de Cadis», dins Coca / Contractor (1982: 145-150).
- Messeguer 2008: Lluís MESSEGUER, «Pròleg», dins Pascual Tirado (2008: 7-12).
- Pascual Tirado 1922: Josep PASCUAL TIRADO, *Tomba-Tossals*, Castelló, Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura.
- 1930: Josep PASCUAL TIRADO, *Tombatossals*, Castelló, Imp. Armengot.
- 1986: Josep PASCUAL TIRADO, *De la meua garbera*, Madrid, Confederación Española de Cajas de Ahorro.
- 1988: Josep PASCUAL TIRADO, *Tombatossals*, València, Edicions 3i4.
- 2005: Josep PASCUAL TIRADO, *Tombatossals*, Castelló, Ellago.
- 2008: Josep PASCUAL TIRADO, *Cassécoteaux*, Castelló de la Plana, Ajuntament de Castelló de la Plana.
- Pineda i Caplliure 2001: Elena PINEDA I CAPLLIURE (COORD.), *Matilde Salvador. Una dona compromesa amb el seu poble, amb el seu país*, Alzira, UGT-PV.
- Porrás 1981: Francisco PORRAS, *Títeres. Teatro popular*, Madrid, Editora Nacional.
- Racó 1975: Jordi D'ES RACÓ, *Rondaies mallorquines*, Ciutat de Palma, Moll.
- Raspe: Rudolf Erich RASPE, *El barón de Munchausen*, il·lustracions de G. Doré, Madrid, Anaya, 1985.
- Scanu 1985: Pasqual SCANU, *Rondalles alguereses*, Barcelona, Rafael Dalmau.
- Segarra Ribés 1939: Manuel SEGARRA RIBÉS, *La filla del Rei Barbut, retaule de titelles*, manuscrit.
- 1944: Manuel SEGARRA RIBÉS, «Cómo, cuándo y dónde nació la filla del rei Barbut», *Boletín de la Sociedad Castellonense de cultura*, vol. XIX (gener-febrer), Castelló, Societat Castellonenca de Cultura, 69-71.
- 2007: Manuel SEGARRA RIBÉS, *La filla del Rei Barbut*, edició facsímil, Castelló, Castelló Cultural.
- Seguí 2000: Salvador SEGUÍ, *Matilde Salvador. Catálogo de compositores*, Madrid, Fundación Autor.

- Solbes 2007: Rosa SOLBES, *Converses amb una compositora apassionada*, València, Tàndem.
- Valor 1995: Enric VALOR, *Rondalles valencianes*, vol. 8, València, Tàndem, 66-110.
- Varela Calvo / Ruíz Martorell 1986: Jorge VARELA CALVO / Amparo RUIZ MARTORELL, *El actor oculto. Máscaras, sombras y títeres*, Castelló, Diputació de Castelló, 47-86.
- Varey 1982: J.E. VAREY, «Els titelles de guant al Madrid del segle XVIII», dins Coca / Contractor (1982: 130-138).
- Vellón 2008: Xavier VELLÓN, «La filla del Rei Barbut, tradició y modernidad», *Fiestacultura*, 34, 8-9.
- Xarxa Teatre: XARXA TEATRE, <http://www.xarxateatre.com>.

